

**ORLOVSKI ODSEK
NA VRHNIKI
(1908 - 1929)
BORIS ROZMAN**

V dobi katoliškega prebujanja slovenskega naroda je iz njegovih vrst vznikla zahteva, naj se slovenska mladina "duševno in telesno okrepi in pripravlja za težke narodne in kulturne boje s pomočjo telovadbe". Prvi je to predlagal na I.shodu katoliških nepolitičnih društev leta 1902 v Ljubljani Radoslav Nemeč iz Sv. Jurija ob Ščavnici. Kmalu nato je že pričela telovaditi v katoliškem društvu na Jesenicah organizirana delavska mladina.

12. novembra 1905 je imenoval odbor Slovenske krščanske socialne zveze (SKSZ) pripravljalni odbor za uradno ustanovitev prvega telovadnega odseka v Ljubljani, katerega so ustanovili 9. novembra 1906.¹ Deset dni kasneje je dr. Krek, kot predsednik SKSZ, otvoril prvo telovadnico v Unionu, kjer je bila že 26. maja 1907 prva javna telovadba ljubljanskega in šentviškega odseka.² Tako je iz SKSZ izšla telovadna organizacija, kasneje imenovana Orel, ki je v kratkem času postala mogočna mladinska telovadna in vzgojna organizacija. Njeni ustanovitelji so poudarjali, da gre za organizacijo slovenske katoliške mladine v okviru SKSZ, katere namen naj bi bil "širiti katoliško prosveto med Slovenci po geslu: Z Bogom za narod."³

Ne smemo mimo dejstva, da so hkrati želeli postati konkurenca sokolskemu gibanju. Le-to je za njih začelo postajati vse bolj nevarno zaradi liberalnih idej, ki jih je širilo. In medtem, ko je imelo sokolstvo izključno poudarek na telesni vzgoji, cilj orlovstva ni bila samo telovadba. Ta naj bi predstavljala le eno izmed panog vzgojnega in izobraževalnega dela, seveda po krščanskih načelih. Kot so napisali: "Orel je organizacija poštene krščanske slovenske mladine, katere član lahko postane tisti, ki se dosledno in vztrajno ravna po njenih načelih, torej dejansko ljubi Boga in ljudstvo ter zato živi pošteno in neomadeževano. Naloga Orla pa je, da vso slovensko mladino, ki krščansko misli in se po krščanskih načelih hoče tudi v življenju ravnati, združiti v eno samo četo, to mladeniško četo izobraževati umsko, nravno in telesno, s pomočjo te mladine zbujati, utrjevati in ogrevati ljudstvo za vzroke krščanskega mišljenja

in življenja."⁴ V takem duhu so začeli ustanavljati telovadne odseke, ki so sorazmerno hitro začeli polniti slovenski prostor. Pojavili so se na Jesenicah, v Škofji Loki, Radovljici, Trziču, Idriji, Horjulu in v Devici Mariji v Polju (danes Polje).

Ustanovitev odseka na Vrhniki in njegovo delovanje

15. marca 1908 je bil ustanovni občni zbor Orlovskega odseka na Vrhniki.⁵ Za predsednika so člani izbrali Sedeja Janka. Podpredsednik je postal Franc Leskovec, načelnik pa Friderik Jeršinovič. Določili so tudi tajnika (Ivan Jerina), blagajnika (Franc Leskovec) in vaditelje, ki so začeli vaditi s 27 člani in 30 naraščajniki.⁶ Včlanili so se v Zvezo telovadnih odsekov, ki je bila ustanovljena 10. novembra 1907 v Ljubljani.⁷ Telovadili so v telovadnici ljudske šole, kjer

Vabilo na javno telovadbo leta 1925, fototeka ZAL

Orlovski odsek na Vrhniki
vabi na svojo
prireditvev 21. maja 1925

Ob pol 2. uri: Sprevod po Vrhniki.
.. 2. uri: Šmarnice pri Sv. Pavlu.
.. 3. uri:

javna telovadba
na „Stadionu“ v farovski dolini

po naslednjem sporedu:

1. Člani: proste vaje za leto 1925.
2. Članice: simbolične vaje
3. Višji naraščaj: vaje s palicami.
4. Člani: skupinske vaje.
5. Gojenke: proste vaje.
6. Člani: orodna telovadba.
7. Nižji naraščaj: proste vaje.
8. Članice: proste vaje.
9. Člani: orodna telovadba na krogih.
10. Mladenke: proste vaje.
11. Člani: redovne vaje.

Po telovadbi: **prosta zabava** s srečelovom in šaljivo pošto.

Za pijačo — tudi brezalkoholno — in jedila preskrbljeno.
— Ves čas sodeluje godba.

Vstopnina: za odrasle à Din 2.00, za otroke à Din 1.00.

Organizacija: I. Din. K. obliki sodeluje stvarno vabi

ODBOR.

so imeli rezervirane ure tudi vrhniški sokoli. Na razpolago so imeli drog, bradljo, konja, viseči drog, kroge, ročke in kije. Začetna vnaema je bila velika in 29. junija 1908 so že organizirali prvo javno telovadbo, katere so se udeležili člani telovadnih odsekov iz Ljubljane, Št. Vida, Mengša, Horjula, Kamnika, Idrije, Škofje Loke in Device Marije v Polju. Nastop je imel velik uspeh, tako da se je število članstva v odseku povečalo. Ustanovili so se novi odseki v Borovnici, Horjulu, Gornjem in Dolnjem Logatcu in Hotedrščici.⁸ Povod za nastop je bila desetletnica obstoja rokodelskega društva na Vrhniki.

Mnogi telovadci so začeli sodelovati pri *dramski skupini* odseka, ki je 17. januarja 1909 prvič nastopila na odru. Uprizorila je igro Na Betlehemskih poljanah. Igralce je spremljalo 35 pevcev in pevk, kar je predstavo še bolj popestrilo.⁹ *Tamburaška skupina* je bila ravno tako zelo številna. Vabili so jo na številne prireditve širom po Kranjski. Odpri so *knjižnico*, ki je bila zelo dobro obiskana in se vse bolj posvečali organizaciji *izletov in veselic*. Želeli so biti prisotni, kjer se je dalo. Tako so se z nekaj člani udeležili javnih nastopov in telovadbe v Škofji Loki in na Viču. Nikoli niso manjkali na *pogrebih*. 22. septembra 1909 so se udeležili pogreba "od strani Nemcev umorjenih 9 Slovencev v Ljubljani". Bili so na mladinskem shodu v Cerknici in skupno obiskovali svete maše.¹⁰ Ustanovili so *bolniško blagajno*, s katero so pomagali posameznikom v času njihove bolezni, vendar le tistim, ki so v blagajno vlagali.¹¹ V zapisnik so zapisali: "Vsak član dobi po eno krono na dan, če je najmanj štiri dni zaporedoma nezmožen za delo."¹² Kot člani zveze so začeli propagirati *čebelico*, s katero so začeli navajati člane k varčnosti. "Čebelica nima namena, da zbira visoke prihranke, to nalogo imajo hranilnice, pač pa da vceplja že v mladega tisto lastnost, ki je za dobro in pametno gospodarstvo neobhodno potrebna, to je varčnost."¹³

Od svojih članov so zahtevali red in disciplino. Prepovedali so jim "pohajanje v liberalne gostilne in sploh tja, kjer se nahaja Slovenski narod."¹⁴ Bratu Zelencu so izrekli ukor zaradi pijanosti in "ker je plesal v Jurcetovi gostilni in s tem delal proti sklepu odbora". Brata Andreja Lukana pa so

izključili zaradi "opravljivosti".¹⁵

Nastanek okrožij

Delo zveze je bilo čedalje težje. Odsekov je bilo vedno več in zveza je začela izgublјati pregled nad njihovim delom. Tako se je porodila ideja o novi organizacijski obliki, ki bi bila nekak posrednik med zvezo in odseki - *okrožje*. Brat Josip Brenčič je organiziral predavanje, na katerem je temeljito razložil pomen okrožja in kaj bi to pomenilo za vrhniški odsek. Že julija 1909 je bilo ustanovljeno Vrhnško okrožje, ki je povezovalo odseke na Vrhniki, v Gornjem in Dolnjem Logatcu, Borovnici, Horjulu in Hotedrščici.¹⁶ Okrožje se je kmalu preimenovalo v Vrhnško - Logaško, vendar ni dolgo obstajalo. Odseki v Gornjem in Dolnjem Logatcu in Hotedrščici so se odcepili in ustanovili lastno Logaško okrožje. Vendar tudi ne za dolgo.¹⁷ Zaradi svoje neaktivnosti so se zopet priključili Vrhniki.

Kriza in njeno reševanje

Začetni vnemi je sledilo mrtvilo. Navdušenja za delo v odseku je bilo iz dneva v dan manj. Veliko članov je izstopilo oziroma prenehalo z delom. Vzroke so iskali v premahni resnosti, poslabšanju discipline in nerednem obiskovanju telovadnih ur, za kar so bili krivi premalo podkovani vaditelji.¹⁸ Fantje so radi hodili k telovadbi. Toda ko je bilo treba delati na polju, jih na telovadne ure ni bilo. Ko so se pripravljali na dramsko uprizoritev, je telovadba zopet trpela. Tudi za različna predavanja, ki so jih organizirali v okviru fantovskih večerov, ni bilo časa. Največja udeležba je bila, če so jih organizirali takoj po maši. Na sestankih vaditeljskega zbora so stalno poudarjali, da se člani "ne držijo telovadnih ur, da ni vzornega reda, da ni sistematične telovadbe. Vsaka vrsta naj ima sebi primerne vaje. Samo gladalcev ne trpeti."¹⁹ Menjavali so vaditelje, načelnike, od katerih so zahtevali, naj se na "vsako telovadno uro temeljito pripravijo, naj pazijo na zunanji red in naj bodo prijazni, ljubeznivi, poštenljivi..."²⁰ Edino na ta način bodo preprečili odhajanje fantov iz odseka.

Boljše telovadce so začeli pošiljati na vaditeljske tečaje, kjer so si nabirali izkušnje in znanje, pa tudi sami so jih začeli organizirati. V veliko pomoč jim je bila orlovska literatura, ki jim je razjasnila marsikateri problem. Osnovo za vse jim je predstavljala *Zlata knjiga* slovenskih orlov, ki jo je leta 1910 izdal Franc Terseglav. Namenjena je bila vsem orlom in celotni krščanski mladini. Lotili so se nabave lastnega telovadnega orodja in začeli iskati lasten prostor (telovadnico), kjer bi telovadili. Mnogi so bili prepričani, da je ravno v tem vzrok za slabo delovanje odseka.

Organizirali so vse več izletov, na katere so vabili tudi nečlane. 2. junija 1912 so odšli na peš-izlet na Brezovico. Istega leta so obiskali Brezje, Bled, Vintgar. Mnogi člani odseka, ki niso bili redni obiskovalci telovadnih ur ali fantovskih večerov, na takih izletih niso nikoli manjkali. Sprejem v članstvo so skušali narediti čimbolj slavnostno: "kakor so npr. imeli vitezi v starih časih o priliki proglašenja vitezom, da se je dotičnega z mečem udarilo".²¹ Najprej so javno, v prisotnosti vseh bratov, prebrali seznam vseh bodočih novih članov in jim ob tej priliki pripeli "orlovske znake in peresa". Sledila je zaobljuba, da se bodo držali orlovskih načel in pravil. Velikokrat so se fotografirali in nato fotografije prodajali. Vsak je želel imeti spomin na dan, ko je postal član Orla. V krojih so se udeleževali svete maše, svetega obhajila, kar je mnogim dajalo občutek velike pomembnosti.

Z vsemi temi prizadevanji jim je uspelo povrniti ugled odseka, ne glede na to, da so se podobni problemi pojavljali konstantno skozi celotno obdobje delovanja odseka. Članov je bilo vedno več, obiski pri telovadnih urah in na fantovskih večerih so zopet postali bolj številni. Ekipo za 4. katoliški shod, ki se je vršil od 23. do 27. avgusta 1913 v Ljubljani, so sestavili brez težav. Število naraščaja se je tako povečalo, da so ustanovili posebno šolsko skupino, ki je imela že takoj na začetku 40 članov.

Vrhniški dopisnik je za Mladost zapisal: "Kakor potok, včasih silen in deroč, drugič pa zopet suh in brez moči - tak je naš odsek. Enkrat poln navdušenja in moči, drugič pa zopet brezbržnost in malomarnost."²²

Fante je bilo potrebno tudi "politično izobraziti". Brat Leopold Turšič, kaplan in

predsednik, je pri tem šel malo predaleč. Kljub temu, da so neprestano poudarjali nepolitičnost društva, je na seji društva izjavil: "Ker je naše društvo politično, bi bilo dobro, da bi se fantje tudi politično nekoliko izobrazili. Poleg govorniških vaj in deklamacij bomo obravnavali na fantovskih večerih tudi politične stvari."²³

Odnosi do drugih društev

Delali so veliko propagando za Slovensko stražo. Mnogi odseki po Slovenskem so ustanavljali nekakšne njene podružnice. Te na Vrhniki niso ustanovili, so pa v okviru odseka ustanovili veteranski klub, ki pa ni nikoli zaživel tako, kot so si želeli.²⁴ Odsek je sodeloval z društvom rokodelskih pomočnikov z Vrhnike, zlasti pri dramskih predstavah. Stikov niso želeli prekiniti, ne glede na številne spore, ki so se pojavili, saj so "rokodelski pomočniki strogo katoliški".²⁵ Veliko manj katoliški, a mnogo bolj liberalni, so bili za njih vrhniški sokoli, s katerimi so imeli toliko stikov, kolikor je bilo nujno potrebno. Skupaj so namreč uporabljali telovadnico in zato so si stroške delili. Pri vsakem računu so se sicer razburjali na njihov račun, a na koncu so vedno poravnali svoj delež. Iz vsakega manjšega problema so znali narediti veliko stvar. Ko je sokolski naraščaj polomil lestev v telovadnici, so se komaj pomirili in na koncu sklenili, da finančno ne sodelujejo. "Polomljeno lestev naj dajo popraviti na lastne stroške."²⁶ Ko so se udeležili orlovske manifestacije v Petrovčah na Štajerskem, "so navili ušesa nekemu liberalčku, ki se je drznil žaliti njihovega predsednika. Po intervenciji dr. Vladimirja Pegana je liberalček skesano prosil odpuščanja z obljubo, da nikdar več ne bo žalil nobenega orla, in je daroval odseku 2K - kot spomin na Petrovče".²⁷ Ves čas svojega delovanja pa jim nikoli ni prišlo na misel, da bi kdaj z njimi tekmovali.

Ustanovitev podzvez

V poslovnem letu 1909/10 se je v slovenskem orlovskem prostoru pojavila ideja o ustanovitvi nove organizacijske oblike za lažjo povezavo med okrožji - podzveze. 15.

septembra 1911 je bila ustanovljena prva Štajerska podzveza orlov. Kmalu zatem so bile uastanovljene še Kranjska, Koroška in Podzveza za Primorsko, ki se je nato preimenovala v Goriško podzvezo. Vrhniški odsek je bil priključen Kranjski podzvezi. Ni pa prekinil stikov z Zvezo. Ta se je od leta 1909 imenovala *Zveza orlov*.²⁸

Prva svetovna vojna

Prva svetovna vojna leta 1914 je prekinila delovanje odsekov. Tudi vrhniškega. Večina fantov je bila mobiliziranih. Telovadnico in oder so zamenjali za puške in odšli na fronto. 20 članov se je aktivno vključilo v avstrijsko vojsko, mnogi (50) so postali "delavci domovine". Preostanek članstva ni imel časa telovaditi. Izprazniti je moral telovadnico, katero so začeli uporabljati za vojaške namene. Ko so mobilizirali še zadnjih 18 članov odseka, odsek dejansko ni več obstajal, edino 12 mladih trobentačev je želelo nadaljevati z vajami "in se pripravljati na čas, ko se bodo vrnili vrhniški bojevniki, junaki orli, kot zmagovalci z bojnega polja".²⁹

Predsedniki orlovskega odseka na Vrhniki v času od 1908-1929

15. marec 1908	- Janko SEDEJ
25. junij 1909	- Janko SEDEJ
24. november 1910	- Leopold TURŠIČ
14. januar 1912	- Leopold TURŠIČ
9. marec 1913	- Leopold TURŠIČ
21. december 1913	- Franc ZABRET
24. november 1918	- Franjo FURLAN
12. oktober 1919	- Anton TORKAR
5. september 1920	- Anton TORKAR
24. april 1921	- Franjo FURLAN
	- Marjan MAROLT
25. september 1921	- Marjan MAROLT
8. september 1922	- Valentin BERTONCELJ
23. september 1923	- Jože ŠUŠTARŠIČ
3. oktober 1926	- Josip ŠUŠTARŠIČ
3. maj 1927	- Janez MELE
18. september 1927	- Janez MELE
13. december 1927	- Jože ŠUŠTARŠIČ
2. september 1928	- Valentin BERTONCELJ
12. marec 1929	- Pavle ŽNIDARŠIČ
28. september 1929	- Peter HABIČ

Po vojni

Ne glede na to, da odsek štiri leta ni deloval in je prišlo do popolnoma nove situacije (razpad Avstro-Ogrske, nastanek Jugoslavije), orlovske ideje med nekdanjimi člani niso bile pozabljene. Takoj, ko se je končala vojna, so tisti, ki so preživel, sklicali ustanovni občni zbor na Vrhniki. Ta se je vršil 24. novembra 1918 leta. Udeležba je bila tako majhna (udeležilo se ga je le šest članov), da so mislili odsek razpustiti. Na koncu so le sklenili, da tega ne bodo naredili, pač pa bodo z vztrajnim delom skušali počasi doseči nivo, ki so ga imeli pred vojno. Začeli so s telovadbo in se osredotočili na delo z najmlajšimi - *naraščajem*, ki naj bi ga rešili pred sokoli, ki so po vojni ravno tako začeli intenzivno delati. Sestavili so dopis in ga poslali večini vrhniških družin: "Premalo skrbimo za naraščaj. Sokol dela ta bolj organizirano. Ne smemo pustiti, da jih nosi Sokol s svojim strupom. Pustite mlade moči k orlom, naj pridejo v telovadnico. Krščanski možje, pošljite svoje sinove in hčerke k Orlu, da nastopimo skupno v močni falangi proti nasprotnikom."³⁰ Otroke in njihove starše so hitro navdušili, saj so v kratkem času nabrali 50 izvenšolskih in 80 šolskih naraščajnikov. Naučili so jih prostih vaj, jim organizirali izlete v naravo, taborjenje in s tem dosegli, da so se v odsek počasi začeli vračati nekdanji starejši člani. Zanje so imeli posebne "duševne vodje naraščaja" (to so bili po navadi duhovniki), ki so skrbeli, da ne bi zašli na "kriva pota". Zaradi velikega števila so jih začeli deliti na nižji in višji naraščaj. Kasneje so nižji naraščaj preimenovali v orličje in višjega v mladce.

Odnos do žensk

Spremenili so tudi odnos do ženskega spola - orlic. Te niso imele svojih odsekov, ampak krožke. Medtem ko so jih do vojne še odklanjali (splošno mnenje, ki je takrat veljalo, je bilo, da ženske niso za telovadbo), nezaželjene so bile celo na njihovih sestankih in so z njimi sodelovali le pri kakšnih dramskih prireditvah, so bile sedaj glavni pobudniki pri njihovem ustanovnem občnem zboru spomladi leta 1919.³¹ Ko so ponovno

ustanovili dramatični odsek, so sprejeli sklep, "da se ga osnuje pod okriljem Orla na Vrhniki skupno z orliškim krožkom".³² Da pa jih še vedno niso imeli za enakovredne, pričajo številni spori glede razdelitve dobička ob raznih dramskih predstavah. Prepričani so bili, da je moško članstvo upravičeno do večjega deleža.

Prvi tekmovalni uspehi

V telovadnici so člani zaradi resnosti zelo hitro napredovali. Obdelali so vse predpisane redovne in proste vaje in sklenili, da bodo imeli v avgustu 1919 odsekovno javno telovadbo. Prireditvev so napovedali v javnih glasilih, vendar so jo morali iz "objektivnih razlogov" odpovedati.³³ Zato so sklenili, da se bodo v čim večjem številu udeležili septembrske javne telovadbe v Horjulu, ki naj bi jo zaključili "z veliko ljudsko veselico". Ker so se bali, da udeležba ne bi bila številna, so sprejeli predlog, da bo vsak, ki ne bo pokazal dovolj resnosti pri sestavi programa, kaznovan z denarno kaznijo.³⁴ V priprave so vključili tudi orlice, s katerimi naj bi orli in naraščaj s skupno vajo zaključili program. Telovadba je uspela, a mnogi so bili veliko bolj navdušeni nad srečolovom in šaljivo pošto. Veliko truda so vložili v priprave na mariborski tabor, kar se jim je obrestovalo. Nižja vrsta je v tekmovalnem delu premagala celotno konkurenco in zasedla prvo mesto, višja je bila tretja. To jih je vzpodbudilo za nadaljnje delo.³⁵

Strah pred komunisti

Fante je bilo potrebno neprestano "pravilno usmerjati, da ne bi zašli na stranska pota, še zlasti sedaj, ko je katolištvo v nevarnosti". Pošiljati so jih začeli na duhovne vaje in jih seznanjali z "resnico". Od njih so zahtevali, da se udeležujejo raznih političnih shodov in kot ponavadi grozili s sankcijami (izključitev, zagovor na rzsodišču). Tako so poslali večino svojega članstva na protestni shod v Ljubljano, ki je bil v hotelu Union, marca 1921. "Na njem naj se zberejo krščanski možje in fantje in krščanski starši sploh, da dvignejo glas proti zaslužnjanju katoliške cerkve, proti sokolizaciji in proti nasilju, ki ga

izražajo nasprotniki (komunisti) nad našim verskim prepričanjem."³⁶ Komunistov jih je bilo najbolj strah. Ko so dobili v roke dopis Orlovske podzveze, "da je izšel tajni poslovnik komunistov, v katerem se po neki točki pozivlja komunistična mladina, naj pristopa v orlovsko organizacijo, da zanese vanjo razkroj",³⁷ so takoj začeli preverjati svoje članstvo, ne glede na to, da so se med seboj vsi poznali in so dobro vedeli za vsakega Vrhničana, ne samo za orla, kakšne so njegove ideje, misli in želje in v kateri tabor spada. Postali so zelo previdni pri sprejemanju novih članov.

Fantovski večeri

Na fantovskih večerih so bile teme, ki so jih obdelovali, temu primerne: o komunizmu, boljševizem in agrarne reforme, avtonomistično gibanje na Slovenskem, krščanski socializem - kapitalizem - socializacija... Pogovarjali so se tudi o zgodovini slovenskega slovstva, zemljepisnih temah, umetnosti in seveda pomenu orlovske organizacije.³⁸ Na teh fantovskih večerih so stalno poudarjali, "da je cilj orlovske kakor tudi vseh ostalih krščanskih organizacij, da vzgoji značajne možje, toda le v enotnosti, ne v cepljenju".³⁹ 31. decembra 1922 so na fantovski večer povabili dr. Gregorija Rožmana, ki se je v svojem predavanju temeljito razgovoril "o pomenu orlovske organizacije kot mladinske, fantovske in moške, o vezi med pravim Orlom in našo katoliško vero". Predavanja se je udeležilo 41 članov, kar je po številu prisotnih predstavljalo svojevrsten rekord.⁴⁰ Poleg predavanj, ki so jih člani odseka sami organizirali, so na takšnih večerih peli, recitirali in se nato o tem pogovarjali. Vodstvo Orla je želelo, da bi bili njihovi člani sposobni brez problemov nastopati v javnosti in da bi bili izobraženi. Na rednem občnem zboru je predsednik dejal, da so "fantovski večeri središče in ognjišče naše izobrazbe. So neusahljiv vir, kjer črpamo svojo navdušenost in ogenj za vztrajno delo".⁴¹

Veliko so razpravljali o alkoholizmu, v katerem so videli ravno tako veliko nevarnost kot v komunizmu. Od svojih članov so zahtevali, naj se izogibajo alkohola in jim grozili z izključitvijo v primeru, da bi se napili. 29. jan-

uarja 1923 so ustanovili Krožek abstinentov, v katerega sicer niso silili, so pa želeli, da bi se vanj vključili vsi vrhniški orli.

Petnajstletnica odseka

Februarja 1923 so ustanovili odbor za proslave. Njegovi člani so se maja 1923 sestali, da bi se dogovorili za prireditve ob petnajstletnici odseka, ki naj bi bila 15. junija 1923. Zelo so se potrudili. Agitacijski odbor je naredil veliko več, kot je bilo potrebno, veselični pa je temeljito poskrbel za zabavo.

Postavili so mlaje, razobesili zastave. Strogo so se držali programa, ki je bil naslednji:

- 8.00 zbiranje članov pred rokodelskim domom
- 8.30 sprejem gostov na kolodvoru in sprevod k Sveti Trojici
- 9.00 sveta maša, pri kateri so se pele iste pesmi, kot na katoliškem shodu v Ljubljani
- 10.00 tabor
- 11.00 sprevod po trgu
- 12.00 razhod pred domom, za telovadce skušnja v Dolu
- 1.00 za telovadce kosilo
- 2.30 litanije pri Sv.Pavlu
- 3.30 nastop
- sledi veselica s srečolovom⁴²

Za mnoge je bil ta dan nepozaben. Vrhniški Orel je pridobil na ugledu in na številu članstva.

Srenje in ekspoziture

Pri Orlovski zvezi so z letom 1922 začeli ustanavljati nove organizacijske enote - srenje, ki so jih vrinili med okrožja in odseke. Nekaj okrožij so preuredili v srenje in osnovali nova večja okrožja. Kot so zapisali, naj bi bila srenja "predvsem inšpekcijski organ med odseki, katere naloga bo: izterjevanje zapadlih poročil in prispevkov od odsekov, kontrola odsekov, evidenca odsekov, ustanavljanje novih odsekov, podpiranje odsekov v organizatoričnem, prosvetnem in tehničnem oziru in poročanje na okrožja in Orlovsko podzvezo".⁴³ Vrhnika je dobila svojo Vrhniško srenjo 30. januarja 1924, ki so jo sestavljali odseki na Brezovici, Verdu, Bevkah in Vrhniki. Tako je bil npr. vrhniški odsek

vključen pod Vrhniško srenjo. Ta je pripadala Vrhniškemu okrožju, ki je bilo podrejeno Orlovski podzvezi in Zvezi orlov. Veliko članov vrhniškega odseka je opravljalo svoje funkcije pri odseku, pa tudi pri srenji in okrožju.

Zveza je hotela imeti tudi temeljit pregled nad okrožji. Ustanovila je pet *ekspozitur* (prvo leta 1923) v Kranju, Ljubljani, Novem mestu, Celju in Mariboru in s tem končala svojo reorganizacijo. Istočasno se je dokončno osamosvojila izpod okrilja SKSZ.⁴⁴

Igre, ki so jih uprizorili člani odseka v času od 1909-1929

1909	- Na betlehemskih poljanah - Čarostrelec
1910	- Tri sestere
1919	- Domen - Tihotapec - Naša kri
1920	- Miklova Zala - Oderuštvo in dobrota
1921	- Sovražnik žensk
1922	- Veleturist - Pogumni Tonček
1923	- Cvrček
1924	- Cvrček
1925	- Babilon - Razbojniki
1926	- Navadni poslanec - Scapinove zvijače - Kajn
1927	- Zakleti grad - Živa pokopana - Graničarji
1928	- Vaški lopov - Protekcija - Naša kri
1929	- Beraški trgovec - Deseti brat

Delo se nadaljuje

V odseku so se trudili, da bi s svojim delovanjem napravili čim večji vtis na okolico. Kjer koli se je kaj dogajalo, so bili poleg, če že niso pomagali pri organizaciji (Miklavževi večeri, pustne prireditve, poslovilni večeri, kresovanje, urejanje grobov, ...). Pozabili niso niti na Vidov dan, obletnic Majniške

Orlovska družina Vrhnika, 13. maja 1926, fototeka ZAL

deklaracije, ustanovitve Jugoslavije, preboja Solunske fronte, Rappalske pogodbe, materinskega dneva. Udeleževali so se okrožnih, srenjskih in odsekovnih prireditev oziroma tekmovanj, akademij in se vračali domov z diplomami in priznanji. 9. marca 1924 je odsek priredil veliko telovadno akademijo s programom, na kateri so nastopali le člani. To je bila hkrati priprava na okrožno tekmo 11. maja 1924, kjer je odsek dobil veliko diplomo. Nastopili so tudi člani nižjega oddelka, ki so postali najboljši v vrhniškem okrožju.⁴⁵ Zelo ponosni so bili na sodelovanje svojih članov leta 1926, 1927 in 1928 na stadionu v Ljubljani. Leto 1927 je bilo zelo pomembno "saj bo štiri dni pred njihovem nastopom sokolski nastop, ki ga je treba prekrositi".⁴⁶

"Nepozabnega 1. julija 1928 smo poleteli s 17 člani v krojih in 6 v civilu na Stadion. Sprevod so otvorili trije naši člani fanfaristi na konjih, 16 pa jih je nastopilo pri sprevodu."⁴⁷

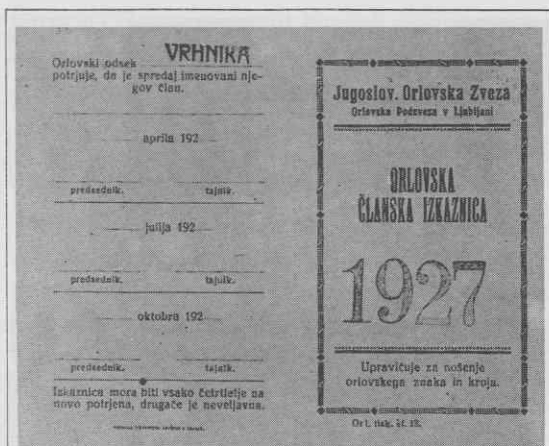
Vse več je bilo zanimanja za *atletiko* (lahko in težko), ki so jo začeli intenzivno gojiti. Navduševali so se zlasti nad štafetnimi teki. Veliko so trenirali v "farovski dolini", ki jo jim je dala na razpolago vrhniška cerkev. Končno je bil odsek v "cerkvenih rokah", njeni ljudje pa so bili po navadi predsedniki

odseka. (Kaplan Valentin Bertoncelj je bil npr. v letih od 1921 do 1929 predsednik, podpredsednik odseka, vodja in duhovni vodja naraščaja in vseskozi član odbora).⁴⁸ Oktobra 1923 so se prvič pogovarjali o *boksu* in sklenili, da ga bodo začeli trenirati.⁴⁹

Pomagali so pri ustanavljanju novih odsekov in pododsekov: le-ti niso bili samostojni in so bili vezani na odsek, ki ga je ustanovil. Večina se jih je zelo hitro osamosvojila in postala samostojna (Blatna Brezovica, Žažar, Verd). Noben pomembnejši cerkveni praznik ni minil brez njihove prisotnosti. Velik pomen so pripisovali zlasti svojim štirim orlovskim praznikom: sv. Alojzij (21. junij), rojstvo Device Marije (8. september), Marijino Brezmadežno spočetje (8. december) in sv. Jožef (19. marec).⁵⁰ Praznovali so jih vedno kar se da svečano. Skupno so se udeleževali svetih maš, procesij in svetih obhajil.

Problemi ostajajo

V odseku niso nikoli mogli prepričati svojih članov, da bi redno plačevali članarino, hodili na sestanke, fantovske večere ali na telovadne ure. Neresni so postali celo v dramskem

Orlovska članska izkaznica za leto 1927, fototeka ZAL

krožku, ki je bil najbolj aktiven. Urnika so se držali le pred pomembnejšimi prireditvami. Od 1926. pa tudi nastopi in tekmovanja niso več motivirali članov, da bi hodili na vaje. Odsek se je znašel v velikih težavah in je bil velikokrat prisiljen prestaviti in celo odpovedati prireditve, na katerih bi morali sodelovati. Niti 4. vseslovanski orlovski shod v Pragi, od 28. junija do 7. julija 1929, ni bil dovolj, da bi se stanje popravilo. 5. junija 1929 so sklenili, da bodo šli v Prago v vsakem primeru.⁵¹ Rzsodišče je velikokrat obravnavalo posamezne člane, jih opozarjalo na napake in mnoge celo izključilo, vendar brez večjega uspeha. Mnogi člani so kljub temu še vedno "obrekovali in osirali",⁵² drugi so bili prizadeti. Brat Janko je odboru napisal pismo, v katerem se vidi vsa njegova užaljenost in prizadetost, ker so ga črtali iz članstva.⁵³

Ni pa jim bilo vseeno, če jih je zapustil kakšen član, ki je nato prestopil k sokolom. Ko je to storil brat Leopold Kunčič, o tem

Vrhniško Orlovsko okrožje

15. avgusta v BOROVNICI 15. avgusta

ORLOVSKI DAN

horjulske srenje vrhniške srenje

SPORED: Dopoldne: Ob pol 9. uri sprejem na „Križpotu“, — spreved po vasi. Ob pol 10. uri sv. maša v farni cerkvi.
Popoldne: Ob pol 4. uri

Javna telovadba na „OGLU“

1. Član prste vaje.
2. Članice prste vaje.
3. Orodna telovadba.
4. Mladci vaje s preporel.
5. Grliči in goljenke prste vaje.
6. Lihka atletika.
7. Naročnjske igre.
8. Krog.
9. Govor.

Po telovadbi

Prosta zabava VSTOPNINA:

Sedeži à 6 Din. Stojišča à 4 Din.

Sedeluje godba Katoliškega prosvatnega društva iz DOL. LOGATCA.

Bog živi! K. mnogostrojni udeležbi vabi Okrožni odbor.

Prireditev se vrši ob vsakem vremenu!

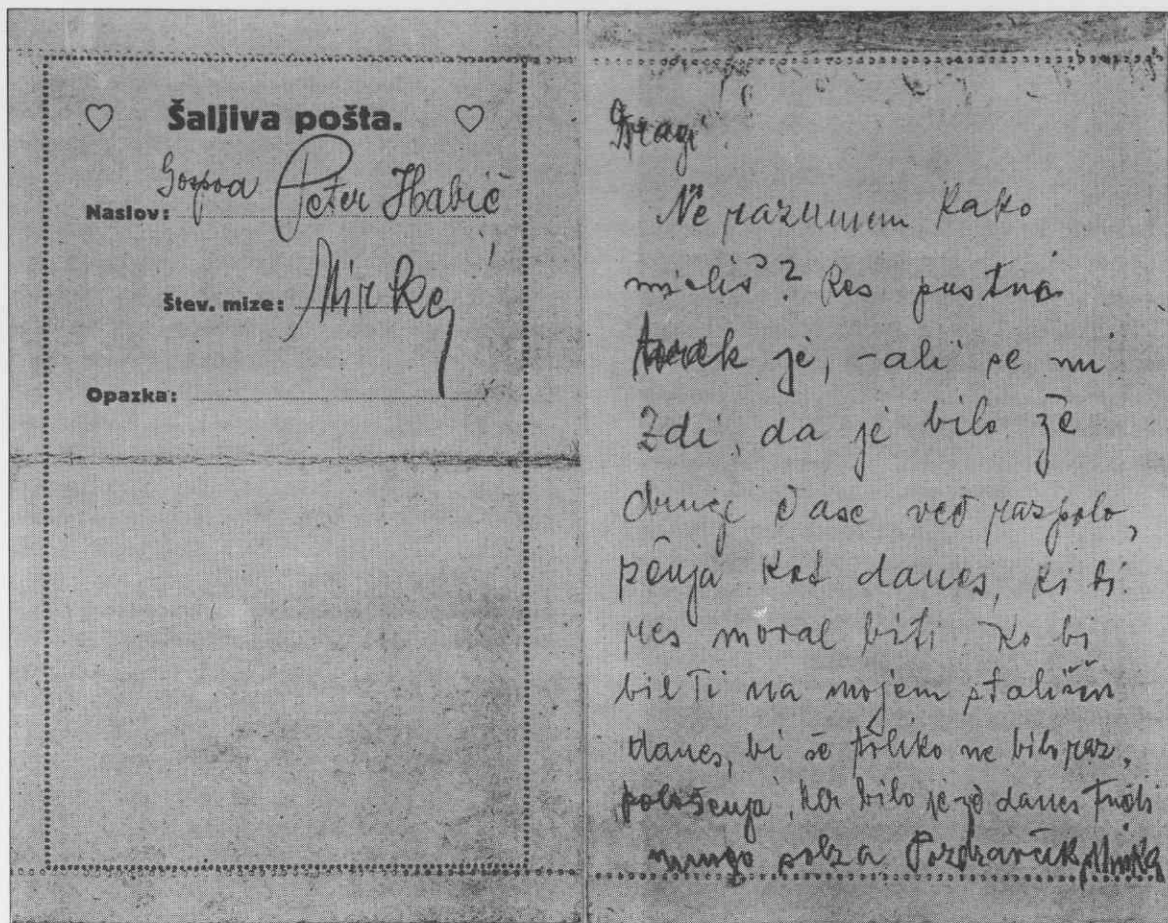
Vabilo vrhniškega orlovskega okrožja na Orlovski dan v Borovnici, fototeka ZAL

sploh niso želeli govoriti. Sprejeli so samo sklep: "Ker je brat Kunčič prestopil k sokolom, je že s tem izključen."⁵⁴ In zadeva je bila zanje končana. Afere ob neprimernem obnašanju članov so si sledile druga za drugo. "Fantje, ki so udeleženi pri teh aferah, niso in ne spadajo v vrhniške orlovske vrste, radi tega odstranimo plevel, da ostane v naših vrstah le krščanski idealizem."⁵⁵

Razpust odseka in celotne organizacije

Vsi ti problemi so jih tako okupirali, da se niso niti dobro zavedali, kaj se dogaja okoli njih. Leta 1929 je bil sprejet Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije (SKJ), s katerim je bilo določeno: "Dosedanja društva za telesno in moralno vzgojo, Jugoslovanski Sokol, Hrvatski Sokol, Orel in Srbski Sokol, v kolikor bi se v treh tednih od dne, ko stopi ta zakon v veljavo, ne ujedini

Šaljiva pošta, fototeka ZAL

ali ne stopili v Sokola Kraljevine Jugoslavije, se ukinejo.” Jugoslovanska orlovska zveza (JOZ) ni pristala na vključitev v režimsko sokolsko organizacijo in je prenehala z delo-

Število članstva po posameznih letih

	redni	podporni	naraščaj	starešine	vojska	gosti	častni
15.3.1908	27		30				
1911	40A						
1911	70A						
14.1.1912	73	42	14				
9.3.1913	82	42					
21.12.1913	50	43					
25.9.1921	54	42	30				
26.6.1922	54	74			6		
1922	74	42			4		
12.12.1923	27			5			
15.12.1924	24	76		5			1
15.3.1925	25	44	46	5		5	1
21.12.1925	22	43	34	5		3	1
21.3.1926	23	92		5		5	1
3.10.1926	25	38		5		3	1
12.12.1926	24	38		4		5	1
15.3.1927	24	32	20	4		5	1
3.5.1927	21	35		3		2	1
18.9.1927	25		25	3		2	1
13.12.1927			27			2	
19.6.1928	24		50	6	2	1	1
18.12.1928	20						
12.3.1929	18			4	1		1
30.7.1929	17			5	3	3	1

A = aktivni

starešine = oženjeni člani, člani nad 30 let in duhovniki
vojska = fantje, ki so odšli v vojsko
gosti = tisti, ki čakajo na sprejem v članstvo

vanjem.⁵⁶ Svojim odsekom je decembra 1929 poslala dopis z naslednjo vsebino: “Bratje in sestre! Zbor delegatov J.O.Z. je dne 22. tega meseca sklenil, da Orlovstvo ne more vstopiti v S.K.J. Po zakonu se naša organizacija ukine. To pa nas ne bo nikdar oviralo, da ne bi vsak po svojih razmerah, še nadalje z ljubeznijo in požrtvovalnostjo delali za procvit in napredek našega naroda in naše velike skupne domovine Jugoslavije.”⁵⁷ Tudi vrhniški odsek ga je prejel, vzel na znanje in prenehal z delovanjem.

Od leta 1929 do 1933 so obstajali odseki v prosvetnih društvih, ki so se bavili zlasti s športom. Osnovani so se tudi razni krajevni športni klubi. Ko je v letu 1935 zopet nastopila doba večje svobode organiziranja, so se obnovili fantovski odseki v prosvetnih društvih. Leta 1937 so se ti odseki osamosvojili in združili v Zvezo fantovskih odsekov, ki je imela namen skrbeti za “moralno, umsko in telesno vzgojo” svojih članov in “buditi v njih narodno, državno in socialno čutenje in

razumevanje". Njene osnovne enote, fantovski odseki, so predstavljali samostojna društva.⁵⁸ V aprilu 1941 so predstavniki nekdanjih orlovskih vrst in Zveze fantovskih odsekov, iz vodstva mladinske veje Slovenske ljudske stranke, iz vodstva Kmetijske mladinske organizacije in iz Slovenske delavske zveze ustanovili Slovensko legijo. Z njeno pomočjo so se v letu 1942 razvile vaške straže. Po dogodkih na Turjaku in v Grčaricah je nastala nova vojska - Slovensko domobranstvo.⁵⁹

OPOMBE:

1. Pri pregledovanju virov in literature sem velikokrat naletel na različne podatke oziroma letnice za isti dogodek. Tako npr. nekateri podatki iz orlovskega glasila *Mladost* navajajo datum ustanovitve odseka v Ljubljani 9. november 1906, drugi pa 18. november 1906. – 2. Verjetno gra za odtis plakata, na katerem je poleg fotografij navedeno nekaj osnovnih podatkov iz zgodovine orlovstva (I.del). – 3. Jernej Hafner, *Vzmik, vzlet in polet Orla*, *Mladost* 1920, št.7-8, str.117-128. – 4. Orlovski koledarček za leto 1923, str.27-39 – 5. Po seznamu, ki je bil objavljen v *Mladosti* leta 1908, št.17, str.146-150, je bil odsek ustanovljen enajsti po vrsti, a za datum ustanovitve navajajo 8. marec 1908. – 6. Številke o številu članstva se po različnih virih nikoli ne ujemajo, kljub temu, da so nastali v približno istem času. Medtem ko zapisnik govori o 27 članih in 30 naraščajnikih, *Mladost* iz leta 1908, št.17, str.147, piše o 28 članih, 15 podpornih članih in 40 naraščajnikih. – 7. *Mladost*, 1908, št.17, str.144. – 8. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Orlovski odsek na Vrhniki, tehnična enota (t.e.) 1, arhivska enota (a.e.) 2, odborova seja 26. julija 1907. – 9. *Mladost*, 1908, št.5, str.40, Vrhnika, nekaj naše zgodovine. – 10. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, občni zbor 15. marca 1908. – 11. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, občno zborovanje 25. junija 1909. – 12. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 5. julija 1909. – 13. Kako leta orlovska čebelica?, *Mladost*, 1925, št.2, str.32 – 14. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 8. novembra 1909. – 15. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 31. decembra 1909. – 16. Stanje okrožij in odsekov se je stalno spreminjalo. Odseki so nastajali, nekaj časa delovali, pa zopet zaradi neaktivnosti prenehali z delovanjem. Ustanavljali so svoja okrožja, ki so velikokrat "delovala" na podoben način. Velikokrat so se odcepila od prvotnega okrožja in se mu po nekaj mesecih zopet priključila. – 17. *Mladost*, 1911, št.5, str.38. – 18.

ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, redni občni zbor 21. decembra 1913. – 19. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 5. oktobra 1911. – 20. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 5. oktobra 1911. – 21. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 1. vinotoka (oktobra) 1912. – 22. *Mladost*, 1913, št.12, str. 166. – 23. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 16. oktobra 1913. – 24. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja avgusta 1912. – 25. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 5. oktobra 1911. – 26. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 13. aprila 1911. – 27. *Mladost*, 1911, št.11, str.155. – 28. *Mladost*, 1911, št.1, str.6 (gra za predloge, ki so jih z majhnimi spremembami nato sprejeli). – 29. *Mladost*, 1915, št.4, str.56. – 30. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, dopis sestavljen na občnem zboru 5. septembra 1920. – 31. *Mladost*, 1919, št.5-6, str.86-87 – 32. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 27. avgusta 1920. – 33. *Mladost*, 1919, št.7-9, str.103. – 34. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, vaditeljska seja 13. septembra 1919. – 35. *Mladost*, 1921, št.8, neoštevilčena zadnja stran. – 36. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.2, a.e.16, dopis Orlovske podzveze iz Ljubljane z datumom 13. marec 1921. – 37. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.2, a.e.16, dopis iz leta 1922. Kokrško predmestje, foto last Gorenjskega muzeja Kranj Kokrško predmestje, foto last Gorenjskega muzeja Kranj – 38. *Mladost*, 1921, št.8, neoštevilčena zadnja stran. – 39. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 26. januarja 1922. – 40. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, četrtletni občni zbor 31. decembra 1922. – 41. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, redni občni zbor 18. decembra 1928. – 42. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, pripravljalni odbor za proslavo 15.letnice obstoja na Vrhniki, maj 1923. – 43. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.13, Naloge srenj. – 44. France Pernišek, *Zgodovina Slovenskega Orla*, Buenos Aires, 1989, str.159-151. – 45. *Mladost*, 1925, št.10, str.183. – 46. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.3, a.e.16, dopis Orlovskega okrožja na Vrhniki z dne 1. maja 1927. – 47. *Mladost*, 1928, št.12, str.246; zapisnik odborove seje z dne 24. julija 1928 pa govori, da se je stadionske prireditve udeležilo 17 članov v kroju s praporom. Pri prostih vajah je nastopilo 8 članov ter 1 na orodju. – 48. Podatki so zbrani na podlagi zapisnikov sej, občnih zborov, ki prikazujejo seznam članstva in njihove funkcije pri odseku v času od 1921 do 1929. – 49. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 28. oktobra 1923. – 50. France Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, Buenos

Aires, 1989, str.99. – 51. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 5. junija 1929, ali se shoda udeležili, se iz dokumentov ne vidi. – 52. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 17. maja 1927. – 53. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.2, a.e.16, pismo brata Janka bratskemu odboru 8. novembra 1926. – 54. ZAL, Orlovski odbor na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, odborova seja 30. maja 1928. – 55. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.1, a.e.2, redni občni zbor 19. junija 1928. – 56. Drago Ulaga, Minilo je 60 let od razpusta društva Akademski Orel, Mohorjev koledar,

Celje, 1989, str.114-118. 57. ZAL, Orlovski odsek na Vrhniki, t.e.3, a.e.17, dopis JOZ, december 1929. – 58. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana, 1939, Telesna in mladinska vzgoja, Orlovska zveza - Zveza fantovskih odsekov, str.216-218. – 59. France Pernišek, Zgodovina slovenskega Orla, Buenos Aires, 1989, str.9.

Posnetke za objavo je pripravila Darinka Mladenovič.

Fotografijo za objavo iz leta 1926 je daroval arhivu Stane Šuštaršič z Vrhnike.

